

Muzeum
Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej
we Włocławku

PANORAMA WŁOCŁAWKA I ZAWODY WIOŚLARSKIE NA WIŚLE

Włocławek 2010

Copyright by Muzeum Ziemi
Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku 2010

Wydawca:
Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku
87-800 Włocławek, ul. Słowackiego 1a
www.muzeum.wloclawek.pl

Tekst informatora:
Tomasz Wąsik

Opracowanie graficzne informatora:
Magdalena Kolanowska

Korekta:
Monika Grabowska, Janina Grzesik

Zdjęcia:
Tomasz Wąsik

Malowidło ściennie *Panorama Włocławka i zawody wioślarskie na Wiśle*, które jest eksponowane od 1978 r. w Muzeum Historii Włocławka, to jedyna tego typu realizacja znajdująca się w zbiorach Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej. Obraz wykonany przez anonimowego artystę (choć pewne cechy wskazują na to, że jego autorem mógł być Józef Bergman, twórca malowidła ściennego *Wyjazd do pożaru* wykonanego w 1909 r. w sali remizy strażackiej przy ulicy Żabiej), powstał zapewne w 1894 r., znajdował się pierwotnie na klatce schodowej kamienicy przy ulicy Łęskiej 77 (fot. 1). Ten klasycystyczny dom wzniesiony pod koniec 1. poł. XIX w. był siedzibą pierwszej stałej drukarni we Włocławku, działającej od 1847 do około 1881 r., której właścicielem był Teodor Gustaw Buchholtz. Powstanie malowidła należy wiązać z faktem przeniesienia w 1894 r. do części posesji Buchholtza pomieszczeń klubowych Włocławskiego Towarzystwa Wioślarskiego.

Historia tego wielce zasłużonego dla miasta towarzystwa sportowego sięga połowy lat osiemdziesiątych XIX w. Projekt założenia WTW ujrzał światło dzienne na zwołanym z inicjatywy adwokata sądowego Bolesława Domaśzewicza zebraniu informacyjno-założycielskim w dniach 19–20 sierpnia 1885 r. Zabiegi te wspierane również przez członków Warszawskiego (zał. 1882 r.) i Płockiego (zał. 1884 r.) Towarzystwa Wioślarskiego zostały uwieńczone sukcesem 17 września 1886 r. Wtedy to władze rosyjskie zatwierdziły statut Towarzystwa, zezwalając m.in. na prowadzenie działalności w języku polskim. Pierwsze zebranie członków Włocławskiego Towarzystwa Wioślarskiego odbyło się 14 listopada 1886 r. w sali Hotelu Polskiego, na którym wybrano ośmioosobowy zarząd Towarzystwa. Wkrótce też (od 1 stycznia 1887 r.) WTW dysponowało własnym lokalem klubowym, który mieścił się

1. Kamienica przy ulicy Łęskiej 77

w wynajętym od M. Kochanowicza drewnianym budynku przy ulicy Bulwarowej 29/90. Jak już wspomniano, w 1894 r. siedzibę Towarzystwa przeniesiono na ulicę Łęską 77, gdzie funkcjonowała ona przez dziesięć kolejnych lat.

Panorama Włocławka i zawody wioślarskie na Wiśle jest malowidłem olejnym wykonanym na zaprawie wapienno-piaskowej o wymiarach: 237 x 340 cm. Weduta została wykonana w formie siedmioboku o szerokiej podstawie, niższej, prostokątnej części po lewej stronie oraz wyższej, spadziście schodzącej w dół, z nieregularną boczną krawędzią po prawej, świadcząca o sporych ubytkach dzieła w tej części. Całość obrazu obejmuje prospekt Włocławka widziany z piaszczystej łachy, zwanej też Wyspą Suszycką, przy prawym szpetalskim brzegu Wisły. Przedstawiony pejzaż miejski został nienaturalnie wypiętrzony, poprzez znaczne wydłużenie widocznych na nim obiektów architektonicznych. Artysta stosując ten zabieg, dostosował widok do punktu obserwacji. Właściwe proporcje przedstawionej architektury ujawnią się przed oglądającym dopiero, gdy będzie on znajdował się poniżej malowidła. Miało to oczywiście związek z umiejscowieniem panoramy, ponieważ znajdowała się ona na górnej kondygnacji klatki schodowej.

Na pierwszym planie zostali przedstawieni członkowie Włocławskiego Towarzystwa Wioślarskiego, których łódź dobiła do piaszczystego brzegu wyspy (fot. 2). Zawodnicy noszą na sobie stroje sportowe według wzoru obowiązującego w początkowym okresie istnienia WTW. W jego skład wchodziła biała koszulka trykotowa w niebieskie pasy z czerwonym obramowaniem szyi i rękawów oraz pięcioma czerwonymi poprzecznymi pasami. Trykotowe spodnie

2. Fragment panoramy – członkowie Włocławskiego Towarzystwa Wioślarskiego przy Wyspie Suszyckiej

były koloru niebieskiego z granatowymi lampasami. Strój uzupełniała czapka w typie „kepi”, z białym paskiem na otoku oraz naszytą na denku sześcioramienną gwiazdą. Daszek czapki był sztywny, w kolorze czarnym. Siedzący w łodzi sternik ubrany jest w przepisową czapkę oraz kurtkę koloru granatowego. Tuż za nimi, w głównym nurcie rzeki, trwa wyścig trzech osad wioślarskich (fot. 3, 4, 5). Wiosłujący mają na sobie czerwone koszulki oraz czerwone czapki typu „dżokejka”. Jedyne środkowa osada wydaje się mieć białe czapki i czerwono-pasiaste koszulki. Na wszystkich łodziach biorących udział w wyścigu sternicy ubrani są w granatowe kurtki i czapki typu „kepi”. Łodzie, którymi poruszają się wioślarze, pochodzą zapewne z pierwszych zakupów sprzętu dla Towarzystwa. Były to jednostki klepkowe, szerokie i ciężkie, nadające się tylko do uprawiania turystyki wodnej. Łodzie tego typu nabyło WTW już wiosną 1887 r. w Warszawskiej Wytwórni Łodzi Terleckiego.

Charakterystycznym elementem dziewiętnastowiecznej żeglugi wiślanej były różnego rodzaju statki żaglowe. Wśród nich dominowały tzw. „berlinki”, czyli duże drewniane łodzie, zwykle kryte, przystosowane do transportu towarów, najczęściej płodów rolnych. Ich podstawowym napędem był pojedynczy żagiel stawiany na wysokim maszcie, zaś kierowanie odbywało się za pomocą steru przypominającego kształtem wiosło. O berlinkach na Wiśle zwykło się mówić, że wypełnione towarem, z postawionym żaglem, były w stanie płynąć w górę rzeki z prędkością konia biegnącego kłusem. Na obrazie widzimy takie łodzie, z których jedna, z postawionym żaglem,

3. 4. 5. Fragment panoramy – osady Włocławskiego Towarzystwa Wioślarskiego w trakcie wyścigu

steruje w dół rzeki (fot. 6). Na szczytach masztów wszystkich berlinek widoczne są białe-czerwone proporce, które musiały być domalowane znacznie później, zapewne po 1914 r.

Koryto Wisły przecina linia mostu łyżwowego, na którym widzimy przechadzających się spacerowiczów oraz jeźdźca na koniu i wóz dwukonny (fot. 7).

6. Fragment panoramy – berlinka płynąca po Wiśle

7. Fragment panoramy – most łyżwowy na Wiśle

Most ten był pierwszą stałą przeprawą łączącą miasto z prawym, dobrzyńskim brzegiem rzeki. Elementy mostu zostały kupione w Warszawie i pod nadzorem inż. Karola Ostaszewskiego zmontowane w okresie od 17 marca do października 1865 r. (kupno mostu oraz całość prac montażowych zamknęła się kwotą około stu pięćdziesięciu dwóch tysięcy rubli w srebrze). W pierwszych latach swego istnienia most był dużą atrakcją dla mieszkańców Włocławka. W latach siedemdziesiątych XIX w. popularną formą spędzania wolnego czasu były piesze wycieczki odbywane przez most do położonego na prawym brzegu Szpetala, zwanego ówczynie „Szwajcarią”. Pewną niedogodnością wynikającą z konstrukcji przeprawy był fakt, że każdorazowo, gdy przepływał statek most musiał być rozpinany. Jego konstrukcja przetrwała do wybuchu I wojny światowej. Wycofujące się z Włocławka oddziały armii rosyjskiej zniszczyły go z 1 na 2 sierpnia 1914 r. Przy wjeździe na most od strony ulicy Gdańskiej widzimy niewielki budynek, w którym zbierano opłaty za korzystanie z przeprawy. Tuż obok niego znajdował się drewniany szlaban, na którym był umieszczony napis w języku rosyjskim i polskim: *Stępa jechać po moście* (fot. 8).

Drugi plan panoramy Włocławka otwiera wysoka linia tętniących życiem bulwarów (od 1930 r. im. marsz. Józefa Piłsudskiego), zbudowanych w latach 1844–1846 według projektu płk Tomasza Urbańskiego, pod nadzorem inż. Józefa Falkowskiego i podinż. Zabłockiego (inwestycja zamknęła się kwotą dziewiętnastu i pół tysiąca rubli w srebrze) (fot. 9). Całość wzniesionego bulwaru, który miał zabezpieczyć miasto przed wylewami Wisły oraz usprawnić żeglugę, była poprzecinana dwunastoma zejściami schodkowymi wiodącymi do rzeki. Wzdłuż bulwaru wzniesiono także drewnianą balustradę (zastąpioną później żeliwną), malowaną olejno na popielaty kolor, w pobliżu której stały lampy uliczne, pierwotnie rewerberowe opalane olejem, zastąpione na początku XX w. elektrycznymi. Przy linii brzegowej bulwaru widzimy szereg różnorodnych jednostek rzecznych. Szczególną uwagę zwraca pływająca przystań Włocławskiego Towarzystwa Wioślarskiego (fot. 10). Przedstawiona na obrazie była pierwszą posiadaną przez Towarzystwo, działającą od wiosny 1887 r. Zbudowana została na trzech połączonych ze sobą pontonach, pokrytych podłogą, obwiedzionych barierką i nakrytych dwuspadzistym dachem. Środkowa, wyższa część, mieściła szatnię i bufet. Pośrodku oraz na obu

8.

Fragment panoramy – dom w którym zbierano opłaty za korzystanie z mostu oraz szlaban z dwujęzycznym napisem *Stępa jechać po moście*

9. Fragment panoramy – bulwary

10. Fragment panoramy – przystań Włocławskiego Towarzystwa Wioślarskiego cumująca przy bulwarach

końcach dachu znajdowały się maszty, na których powiewały flagi Towarzystwa – na białym polu błękitny krzyż, ze znakiem WTW (herb Włocławka nałożony na kotwicę i dwa skrzyżowane ze sobą wiosła piórami w górę) w lewym górnym narożniku. Przystań ta działała do 1894 r., kiedy to dnia 9 lipca t.r. została zastąpiona nową.

Tuż obok przystani WTW cumuje do embarkadera, czyli wodnego dworca, parowy statek pasażerski o napędzie bocznokołowym, do którego zmierzają pasażerowie schodzący z wysokiego nasypu bulwaru (fot. 11). Ten rodzaj wodnej komunikacji pojawił się we Włocławku już w 1853 r. Wtedy to dnia 2 czerwca miała miejsce uroczystość poświęcenia statku o nazwie Włocławek, którego właścicielem był hr. Andrzej Zamoyski, jeden z pionierów żeglugi parowej na Wiśle. Jednak dopiero lata siedemdziesiąte XIX w. przyniosły intensywny rozwój i wzrost znaczenia żeglugi parowej na Wiśle. Sprzyjające warunki rozwoju gospodarczego spowodowały, że również we Włocławku pojawili się armatorzy i przedstawiciele towarzystw żeglugowych, zainteresowani rozwojem komunikacji parowej na tym odcinku Wisły. W okresie rozkwitu żeglugi parowej do bulwaru cumowały liczne embarkadery, służące do obsługi ruchu pasażerskiego, czego dowodem są trzy takie dworce ukazane na malowidle (fot. 12). Wspomniany wyżej statek pasażerski to typowy (jednak bliżej niezidentyfikowany) parowiec z drugiej połowy XIX w. Jego płaskodenny kadłub posiada tzw. taranową dziobnicę, charakterystyczną dla wczesnych jednostek parowych. Na śródpokładzie wznosi się mostek ze sterówką, za którym znajduje się pisz-

11. Fragment panoramy – parowy bocznokołowiec pasażerski przy embarkaderze

Panorama Włocławka i zawody wioślarskie na Wiśle,
autor nieznany, Włocławek 1894 r. - stan po konserwacji
fot. Andrzej R. Skowroński, 2010 r.

12.
Fragment panoramy – embarkadery
przy bulwarach

13.
Fragment panoramy – kościół farny
p.w. św. Jana Chrzciciela

czałkowaty komin. Po obu burtach śródkręcia znajdują się tambory (na których zwykle umieszczano nazwę statku) kryjące w swym wnętrzu koła napędowe. Pokład rufowy, z miejscami dla pasażerów, został przykryty płaskim zadaszaniem. Statek jest pomalowany w typowe barwy dla jednostek pasażerskich: burty, mostek oraz tambory w kolorze białym, zaś komin malowany na czarno z umieszczonym na nim znakiem armatora. Dodatkowo na całej długości kadłuba biegnie szeroki czerwony pas. Na drzewcu dziobowym łopocze flaga w barwach biało-niebieskich — być może to część flagi Rosji z niewidocznym dolnym pasem w kolorze czerwonym.

Tuż za bulwarem otwiera się przed oglądającym widok na zabudowę miasta. Większość obiektów znajdujących się najbliżej wiślanego brzegu ukryta jest pod gęstą ścianą wysokich drzew, ponad koronami których wyrastają niewielkie fragmenty budynków. Widzimy zatem część wieży późnogotyckiego kościoła farnego p.w. św. Jana Chrzciela (zbudowany w 1538 r.; wieża wzniesiona w 1580 r. i nakryta hełmem w 1780 r.) (fot. 13), a następnie okazałą kamienicę z drugiej połowy XIX w., znajdującą się przy dzisiejszych Bulwarach im. marsz. J. Piłsudskiego nr 22 (fot. 14). Dalej, widoczny kolejny szczyt wieży, to prawdopodobnie sygnaturka kościoła p.w. Wszystkich Świętych przy klasztorze oo. Franciszkanów-Reformatów (wzniesiony w latach 1639–1644; wieżyczka na sygnaturkę z lat 1764–1775) (fot. 14), obok której czerwony dach i górne kondygnacje spichrza przy ulicy Zamczej nr 10/12 (wybudowanego w 1839 r.; od 1989 r. udostępniany jako siedziba Zbiorów Sztuki MZKiD) (fot. 14).

14. Fragment panoramy – na pierwszym planie kamienica przy ulicy Bulwarowej 22. W głębi widoczna sygnaturka kościoła p.w. Wszystkich Świętych przy klasztorze oo. Franciszkanów-Reformatów oraz czerwony dach spichrza przy ulicy Zamczej 10/12

15. Fragment panoramy – górne kondygnacje spichrza przy ulicy Zamczej oraz zwieńczenie synagogi z ulicy Żabiej i wieża kościoła ewangelicko-augsburskiego przy ulicy Brzeskiej

16. Fragment panoramy – wieża kościoła seminaryjnego p.w. św. Witalisa

Tuż obok, wyrastająca zza dwuspadowego dachu cebulasta wieżyczka koloru niebieskiego, to zapewne zwieńczenie synagogi przy ulicy Żabiej (fot. 15). Jej budynek wzniesiony w 1854 r. według projektu Franciszka Tournelle'a został zniszczony przez okupantów niemieckich we wrześniu 1939 r. Poniżej wieżyczki synagogi widać czerwony dach oraz górną partię nieistniejącego już murowanego spichrza, zbudowanego przy ulicy Zamczej w pierwszej połowie XIX w. (fot. 15). Kolejna wieża na panoramie miasta należy do kościoła ewangelicko-augsburskiego przy ulicy Brzeskiej, budowanego w latach 1877–1884 również według projektu F. Tournelle'a (fot. 15).

Wyraźnie na tle nieba rysuje się sylwetka kościoła seminaryjnego p.w. św. Witalisa, wzniesionego w 1330 r. (fot. 16). Widoczna neogotycka wieżyczka na sygnaturkę została zbudowana w 1888 r. według projektu przygotowanego przez Konstantego Wojciechowskiego.

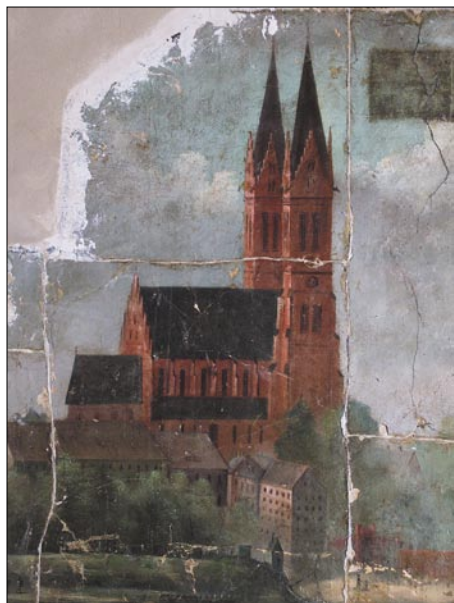
Linie wysokiego brzegu bulwaru zamykają cztery budynki spichrzy, które znajdowały się w rejonie ulic Bulwarowej i Bednarskiej (fot. 17). Największy z nich, zbudowany po 1846 r. na miejscu wcześniejszego, wznosił się przy ulicy Bulwarowej 26 (ponad jego dachem widzimy górną część dzwonnicy zbudowanej w 1853 r. według projektu F. Tournelle'a). Przylegający do niego od strony zachodniej, niższy drewniany, został rozebrany po 1894 r. Imponujący swymi rozmiarami spichrz w latach dwudziestych XX w. należał do Zjednoczonego Warszawskiego Towarzystwa Transportu i Żeglugi Polskiej SA. W 1931 r. jego właścicielem został Artur Stern. Budy-

nek w 1936 r. został wykupiony przez skarb państwa, a następnie rozebrany ze względu na budowę wiaduktu łączącego miasto z nowo budowanym mostem przez Wisłę. Dwa pozostałe, drewniane spichrze, zbudowane najprawdopodobniej przed 1800 r. znajdowały się przy ulicy Bednarskiej. Oba zostały wyburzone na początku XX w., a w ich miejsce, w latach 1902–1903, wybudowano kamienicę przy ulicy Bulwary 27.

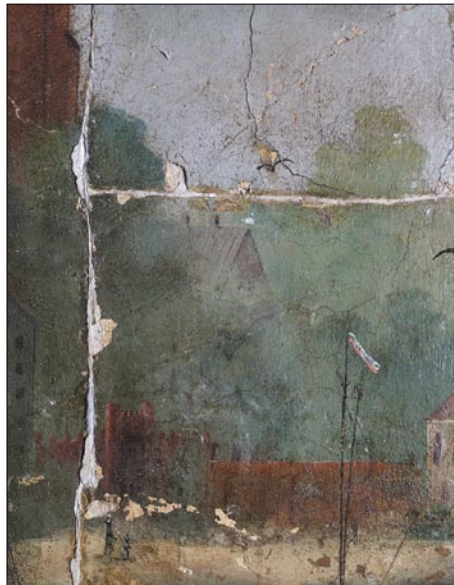
Ponad spichrzami wyrasta monumentalna, neogotycka sylwetka kościoła katedralnego p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny (budowany od 1340 r.; konsekrowany w 1411 r.), która swym ogromem zdominowała całość pejzażu Włocławka (fot. 18). Szczególną uwagę zwracają nienaturalne proporcje katedry, zwłaszcza jej potężne i strzeliste wieże. Na zachód od katedry, w rejonie ulicy Gdańskiej, dużą przestrzeń wypełniają gęsto rosnące drzewa. W trakcie prowadzonych prac konserwatorskich okazało się, że skrywają one wielokondygnacyjny budynek, z wyraźnie zarysowanym dwupołaciowym dachem (fot. 19). Zapewne jest to gmach drewnianego spichrza, zbudowanego przy ulicy Gdańskiej pod koniec pierwszej połowy XIX w. Budynek ten został wyburzony przez Niemców przy okazji poszerzania dojazdu na most wiślany budowany zimą 1915/1916 r. Jego ukrycie pod warstwą drzew świadczy o przemalowaniach obrazu, być może jeszcze w okresie I wojny światowej. Wylot ulicy Gdańskiej zamyka wysoki ceglany mur ze znajdującą się w jego linii blankowaną bramą (fot. 19). Konstrukcja ta powstała zapewne w drugiej połowie XIX w. Świadczy o tym jej brak na planach miasta z pierwszej połowy

17. Fragment panoramy – budynki spichrzy z rejonu ulic Bulwarowa-Bednarska. Powyżej dachu spichrza przy ulicy Bulwarowej 26 widoczna górna część dzwonnicy F. Tournelle'a

18. Fragment panoramy – kościół katedralny p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny

19. Fragment panoramy – ceglany mur z bramą u wylotu ulicy Gdańskiej. W tle, wśród drzew ukryty budynek spichrza

dziewiętnastego stulecia. Za to jej widok został utrwalony na jednej z grafik wykonanych na początku drugiej połowy XIX w. Znajdująca się w murze brama została prawdopodobnie rozebrana wkrótce po 1894 a przed 1914 r. – w jej miejscu wybudowano piętrową kamienicę. Taki obraz został utrwalony na fotografiach wykonanych przed 1914 r. Widnieją na nich również fragmenty częściowo rozebranego muru. Wspomniana kamienica, podobnie jak budynek spichrza przy ulicy Gdańskiej, została rozebrana zimą 1915/1916 r. przy poszerzaniu wjazdu na most.

Prawą część panoramy Włocławka otwiera pałac biskupi wraz z dobudowanym w 1894 r. skrzydłem konsystorza, którego projektantem był Antoni Olszakowski (fot. 20). Budynki te spłonęły w wyniku ostrzału artylerii sowieckiej w dniu 17 sierpnia 1920 r. Do połowy lat dwudziestych XX w. odbudowano gmach pałacu biskupiego, ale bez pomieszczeń konsystorza. Zachodnią stronę widoku miasta zamykają obiekty przemysłowe fabryki cykorii, założonej w 1816 r. na Zazamczu, przy dzisiejszej ulicy Prymasa Stefana Wyszyńskiego (dawniej Toruńska), przez braci Ludwika Wilhelma i Bogumiła Ferdynanda Bohmów (fot. 21).

W 1978 r. malowidło *Panorama Włocławka i zawody wioślarskie na Wiśle* zostało przeniesione z kamienicy przy ulicy Łęskiej 77 na ścianę holu Muzeum Historii Włocławka przy ulicy Szpichlernej 19. Wtedy też przy okazji transferu obrazu dokonano pierwszych prac konserwatorskich, których autorem był Hubert Drązkowski. Obecne prace były realizowane dzięki wsparciu finansowemu ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa

20.
Fragment panoramy – pałac biskupi
z gmachem konsystorza

21.
Fragment panoramy – przemysłowe
obiekty fabryki cykorii braci Bohm

22. Panorama Włocławka i zawody wioślarskie na Wiśle – stan w trakcie prac konserwatorskich

Narodowego (fot. 22). Ich wykonaniem zajął się zespół toruńskich konserwatorów w składzie: Stanisław Socha-Bystroń (kierownik zespołu), Anna Bystroń-Kwiatkowska i Anna Socha-Bystroń. Zakres prac konserwatorskich prowadzonych w okresie od marca do listopada 2010 r. obejmował m.in. oczyszczenie lica malowidła, odcięcie go od ściany i osadzenie na nowym, mobilnym podłożu (fot. 23). Końcowy etap prac polegał na uzupełnieniu ubytków zaprawy w podkładzie oraz warstwy malarskiej i zabezpieczeniu werniksem lica panoramy.

Malowidło ściennie *Panorama Włocławka i zawody wioślarskie na Wiśle* jest unikatowym obrazem miasta z końca XIX w. Przedstawia ono reprezentacyjny pejzaż Włocławka widziany od strony prawego brzegu Wisły. Jego walory historyczne są tym cenniejsze, że zawiera ono wiele nieistniejących już dziś charakterystycznych elementów architektury dawnego miasta. Nawiązuje także w swej treści do początków wioślarstwa, które stało się fundamentem włocławskiego sportu. Dzięki tym cechom jest cennym źródłem ikonograficznym dla wielopłaszczyznowych badań nad dziejami miasta.

23. Zespół konserwatorów przy pracy

**Konserwację Panoramy Włocławka zrealizowano
z udziałem środków
Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego**

Zdjęcie na okładce:

Panorama Włocławka i zawody wioślarskie na Wiśle,
autor n.n., 1894 r. – stan sprzed konserwacji
wł. Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku